

рослинницького цеху ми радимо використовувати такі показники: врожайність основної виробничої культури, наявність у ґрунті гумусу, витрати цехового апарату, кормозабезпеченість на 1 умовну голову худоби соковитими кормами. Для тваринницького цеху — надій на 1 корову, витрата кормів на 1 ц молока, витрати цехового апарату, падіння ВРХ.

Література

1. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати / Д. П. Богиця, Г. Т. Куліков, В. М. Шамот та ін. — К., 2001. — 300 с.
2. *Калиниченко И. Л.* Мотивы и стимулы в труде руководителя сельскохозяйственного предприятия. — Симферополь: Таврия, 2001. — 142 с.
3. *Гончарова Н. М.* Механізм формування фонду оплати праці у новостворених агропідприємствах // Вісник ХНАУ. Серія: Економіка АПК і природокористування. — 2006. — № 3. — С. 64—69.
4. *Ломовських Л. О.* Підвищення мотивації праці на основі покращення економічного, соціального та соціально-психологічного стану в трудових колективах // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: Кол. монографія: В 2 т. — Т. 2 / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева — К., 2001. — С. 683—684.

Надійшла до редакції: 10.01.2009

УДК 331.101.3

К. П. Бондарчук, канд. екон. наук, пров. наук. співробітник,
Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення

ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ 2001—2007 РОКІВ

У статті розглянуто динаміку та структуру формування доходів населення. Встановлено причини низького рівня доходів населення, зокрема оплати праці найманих працівників України. Визначено основні напрями підвищення рівня доходів населення.

Ключові слова: дохід, індекси, заробітна плата, наймані працівники, соціальні трансферти, пенсія, допомога з безробіття, динаміка, структура.

Завданням соціально орієнтованої держави, якою проголосила себе Україна, має бути забезпечення економічного зростання та підпорядкування його соціальному розвитку суспільства, оскільки саме розвиток реального сектора економіки є основою для розв'язання соціальних проблем і фінансування бюджетної сфери, соціальних програм. Для цього держава зобов'язана сприяти ефективному вирішенню питань щодо трансформації структури економіки, зростанню обсягів виробництва, підвищенню конкурентоспроможності продукції. Слід визнати, що ці проблеми в Україні досі не розв'язані, а наслідком соціально-економічних перетворень стало величезне розшарування населення за рівнем доходів. Україна значно відстає від стандартів економічно розвинутих країн, особливо у соціальній сфері, що зумовлено низьким рівнем доходів більшості громадян. Причин низького життєвого рівня населення багато, але головна — відсутність ефективних структурних реформ і механізмів, здатних сприяти реальному зростанню економіки й поліпшенню соціальної ситуації у країні. Тому нині актуалізуються проблеми щодо зміни наголосів в ідеології управління економічною, соціальною сферою, розроблення та запровадження сучасних соціальних стандартів, розширення номенклатури, норм, нормативів споживання населенням товарів і послуг.

Метою дослідження є встановлення динаміки та структури формування доходів населення для визначення основних шляхів їх підвищення.

Реалізація основних цілей соціальної політики в Україні можлива лише за умов ефективної структурної трансформації економіки країни, зростання обсягів та конкурентоспроможності вітчизняної продукції, що сприятиме підвищенню реальних доходів різних соціально-демографічних груп населення, розширеному відтворенню трудового потенціалу. Хоча законодавством України визначено шляхи подолання бідності через регулювання рівня доходів, захисту купівельної спроможності низькооплачуваних, малозахищених верств населення, проте в умовах постійного підвищення цін на споживчі товари та послуги бажаного результату не досягнуто. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про необхідність і можливість активного державного регулювання процесів «зростання цін — доходи» за допомогою реалізації механізму, що забезпечуватиме поглинання інфляції доходами, а на ринку продукції — додатковий споживчий попит. Розв'язання цих проблем має ґрунтуватися на динаміці та прогнозах основних соціально-економічних показників.

Аналіз даних Державного комітету статистики України показав, що протягом 2001—2007 років динаміка індексів ВВП хоча була позитивною, але характеризувалася значною нерівномірністю, адже вони дорівнювали: 109,2 %; 105,2; 109,6; 112,1; 102,7; 107,3; 107,6 %. Як видно, у 2002 та 2005 роках відбувалося їх зниження порівняно з попередніми роками. При цьому індекси ВВП були меншими від індексів доходів населення (122,7 %; 117,1; 116,5; 127,2; 139,1; 123,8; 130,3 %) та заробітної плати (135,2 %; 121,0; 122,8; 127,5; 136,7; 129,2; 129,7 %) (табл. 1).

Таблиця 1

ІНДЕКСИ ОСНОВНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

(відсотків до попереднього року)

Показник	Рік						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Валовий внутрішній продукт (у порівнянних цінах)	109,2	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,6
у розрахунку на одну особу	111,1	106,3	110,5	113,0	103,5	108,1	108,3
Доходи населення	122,7	117,1	116,5	127,2	139,1	123,8	130,3
Продукція промисловості	114,2	107,0	115,8	112,5	103,1	106,2	110,2
Середньомісячна зарплата							
Номінальна	135,2	121,0	122,8	127,5	136,7	129,2	129,7
Реальна	119,3	118,2	115,2	123,8	120,3	118,3	112,5
Продуктивність праці	107,1	111,1	116,7	113,7	101,6	106,8	105,0
Споживчі ціни	101,3	100,8	105,2	109,0	113,5	109,1	112,8

Джерело: офіційні вебсайти Державного комітету статистики України [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

Сукупні доходи населення в 2007 р. збільшилися порівняно з 2001 р. у 3,9 разу, оплата праці, у 4,1 разу, а ВВП — в 3,5 разу, тобто менше. Питома вага доходів у структурі ВВП у 2007 р. досягла 86,3 %. При цьому темпи зростання продуктивності праці відставали від темпів зростання доходів та заробітної плати і в цьому періоді збільшилися лише в 3,3 разу, а індекси споживчих цін були вищими від продуктивності праці, а в останні роки — й ВВП.

Наявний дохід у 2007 р. по Україні збільшився порівняно з 2002 р. у 3,3 разу, а за адміністративними територіями це зростання змінювалося в межах від 3 разів (у Волинській області) до 4,5 разу (у м. Києві). Показовою є величина наявного доходу у розрахунку на одну особу. Якщо значення середнього наявного доходу у розрахунку на одну особу по Україні прийняти за 100 %, то в м. Києві цей показник досяг 184,2 %, тобто в 1,8 разу більше, ніж по Україні, в Донецькій області — 114,3 %, Дніпропетровській — 112,3 %, Запорізькій — 110,3 %. Найменшим він був у Закарпатській (72,0 %), Чернівецькій (78,3 %) та Волинській (79,4 %) областях. (Реальний наявний дохід, з урахуванням регіональних індексів споживчих цін, був меншим.) Тобто, найбільші доходи були характерні для населення промислово розвинутих країв, а найменші — в західних сільськогосподарських. Зокрема, співвідношення наявного доходу у розрахунку на одну особу в 2007 р. у м. Києві та у Закарпатській області становило 2,6 разу. Відмінності у доходах громадян зумовлені як нерівномірністю економічного розвитку регіонів, так і недосконалістю механізму соціально-економічного захисту населення, неоднаковою результативністю діяльності органів місцевої влади за адміністративними територіями, профспілок у розв'язанні соціально-економічних проблем. Зростання доходів супроводжувалось і супроводжується значною їх диференціацією за категоріями населення через необґрунтовану диференціацію зарплат на окремих підприємствах, наявність тіньової економіки, виплатою заробітної плати понад законодавчо встановленого мінімального розміру «у конвертах» [1, с. 5—7]. Як свідчить світова практика, виплата заробітної плати «у конвертах» є одним із способів уникнення оподаткування та сплати внесків на соціальне страхування. В країнах Західної Європи втрати від несплати податків становлять 20 %, у США — 15 %. За оцінками експертів України і Світового банку, обсяги прихованої заробітної плати в Україні сягають майже 50 % легальної. Слід зауважити, що в розвинутих країнах порогом граничного рівня тіньової економіки визнано 20 %. Отже, в Україні цей поріг перевищено у 2,5 разу. За розрахунками фахівців, зниження рівня тіньових схем виплат доходів хоча б до порогу граничного рівня (до 20 %) змогло б забезпечити збільшення надходжень до місцевих бюджетів на 11 млрд грн, до фондів соціального страхування — на 31 млрд грн, зокрема до Пенсійного фонду — на 25 млрд грн [1, с. 5—7]. Унаслідок впливу названих чинників співвідношення доходів бідних і багатих в Україні досягло 1:30, тоді як у США — 1:10, країнах Євросоюзу — 1:5, 1:7 [2, с. 180].

Основними джерелами доходів населення є: заробітна плата; соціальна допомога, соціальні трансферти; прибуток, змішаний дохід; сальдо доходів од власності. Найбільший вклад у доходи дають перші дві складові: заробітна плата та соціальні трансферти (пенсії, допомога, стипендії). Заробітна плата, яка є основним джерелом доходів найманих працівників, протягом 2001—2007 рр. збільшилася майже в 4 рази, а в структурі сукупних доходів зросла із 42,7 % у 2001 р. до 44,0 % — у 2007 р., або на 1,3 в. п., соціальна допомога й інші соціальні трансферти з 36,0 % до 37,4 %, доходи від власності — з 2,7 % до 3,3 %, а прибуток, змішаний дохід, навпаки, зменшився — з 18,7 % у 2001 р. до 15,2 % у 2007 р. Тобто соціальні трансферти досягли 90,0 % зарплати в 2006 р., і 85,1 %, — у 2007 р., що призводить до значного навантаження на працююче населення (табл. 2).

Водночас, показники щодо легалізованого прибутку, змішаного доходу та доходу від власності занижені. Адже в Україні є чимало багатіїв, які приховують свої прибутки від оподаткування, внаслідок чого бюджет недоотримує значних коштів.

Хоча чисельність населення із середньодушовими сукупними доходами за місяць, нижчими від прожиткового мінімуму, в 2007 р. зменшилася порівняно з 2001 р. у 3 рази (з 39,9 до 13,2 %), однак квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення і квінтільний коефіцієнт фондів (по загальних доходах) знизився лише в 1,3 разу, що знову підтверджує недосконалість соціально-економічного механізму, незадовільну ефективність заходів зі зниження рівня диференціації до-

ходів населення. Витрати домогосподарств України в 2007 р. порівняно з 2001 р. збільшилися в 3,9 разу. При цьому кошти переважно витрачалися на придбання продовольчих товарів: у 2001 р. — 88,6 %, а в 2007 р. — 82,9 %, тобто зменшилися на 5,7 в. п.

Таблиця 2

СТРУКТУРА СУКУПНИХ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ У 2001—2007 РОКАХ

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007/ 2001, разу
Доходи, млн грн	157996	185073	215672	274241	381404	479309	614 984	3,9
у відсотках до ВВП	77,4	82,0	80,7	79,5	86,4	89,1	86,3	
заробітна плата	67389	78950	94608	117227	160621	206473	270 605	4,0
у відсотках до ВВП	33,0	35,0	35,4	34,0	36,4	38,4	38,0	
питома вага в доходах, %	42,7	42,7	43,9	42,7	42,1	43,1	44,0	
прибуток, змішаний дохід	29518	33540	36330	43828	58404	72388	93679	3,2
питома вага в доходах, %	18,7	18,1	16,8	16,0	15,3	15,1	15,2	
доходи від власності, грн	4275	5297	6706	8337	11072	14617	20434	4,8
питома вага в доходах, %	2,7	2,9	3,1	3,0	2,9	3,0	3,3	
соцдопомога, соцтрансферти	56814	67286	78028	104849	151307	185831	230266	4,1
у відсотках до ВВП	27,8	29,8	29,2	30,4	34,3	34,6	32,3	
питома вага в доходах, %	36,0	36,4	36,2	38,2	39,7	38,8	37,4	
Відношення соцдопомоги, трансфертів до зарплати, %	84,3	85,2	82,5	89,4	94,2	90,0	85,1	
Наявний дохід	119048	141618	162578	212033	298275	363586	461852	3,9

Джерело: Розраховано автором за даними офіційних вебсайтів Державного комітету статистики України [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

Оплата праці найманих працівників. Аналіз оплати праці найманих працівників показав, що протягом 2001–2007 рр. спостерігалася позитивна динаміка (зростання) індексів зарплати, а її питома вага в структурі ВВП України зросла з 42,3 % у 2001 р. до 49,8 % — в 2007 р., або на 7,5 в. п. Однак вона нижча від показників економічно розвинених країн, у яких при цьому й ВВП значно більший. Наприклад, у США на заробітну плату припадає понад 56,6 % ВВП, Німеччині — 54,1 %, Франції — 51,9 %, Великій Британії — 54,2 % [3, с. 15].

Для забезпечення гідного рівня заробітної плати реформування оплати праці (з урахуванням досвіду економічно розвинених країн) в Україні розпочалося ще в 1991 р. ухваленням Закону «Про підприємства в Україні», Декрету «Про оплату праці» (1992 р.), законів України «Про колективні договори і угоди» (1993 р.), «Про оплату праці» (1995 р.). Указом Президента від 25 грудня 2000 р. за № 1375/2000 схвалено «Концепцію дальшого реформування оплати праці в Україні». У результаті, здійснено:

- перехід од централізованої організації видачі заробітної плати до колективно-договірної її регулювання, встановлення державних гарантій в оплаті праці;
- запровадження системи укладання угод і договорів щодо умов та організації оплати праці на всіх рівнях (державному, галузевому, територіальному, локальному);
- розширення прав підприємств щодо систем, умов, форм, розмірів оплати праці;
- державного регулювання розміру мінімальної заробітної платні;
- установлення важелів захисту прав найманих працівників на своєчасне і в повному обсязі одержання заробітної платні тощо.

Державний вплив на рівень заробітної плати здійснюється й за допомогою оподаткування відповідно до Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» та через внески та збори на соціальне страхування, що передбачає стягнення із заробітної плати найманих працівників, внесків роботодавців відповідно до законодавства. Варто зауважити, що, відповідно до міжнародних норм, податкова система має забезпечувати реалізацію принципів: по-перше, соціальної справедливості, за яким платники з однаковим доходом мають платити однакові податки (принцип горизонтальної справедливості); по-друге, платники з різними доходами повинні платити відповідні диференційовані податки (принцип вертикальної справедливості); по-третє, забезпечувати справедливий розподіл та перерозподіл доходів і соціальних благ. Податок вважається справедливим (або несправедливим), якщо ступінь нерівності в розподілі доходів після відрахування податків буде меншим (більшим), ніж перед одрахуванням. У цьому плані податкове законодавство України значно відстає від міжнародної практики, оскільки в Україні податок для всіх працівників (незалежно від розміру зарплати) становить 15 %.

Останні зміни у сфері податкової політики України щодо оподаткування доходів громадян стосувалися питань не лише реформування податку у сфері оплати праці, а й збільшення відрахувань на соціальні внески та збори, що є базою для фінансування соціальних фондів (на випадок безробіття; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням; од нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; пенсійного страхування). На сьогодні загальна величина всіх соціальних податків становить майже третину всіх податкових платежів, що надто обтяжливо для платників. Тому податкове законодавство України потребує вдосконалення — особливо з питань, що стосуються реалізації положень податкової соціальної пільги для низькооплачуваних категорій найманих працівників. Це позитивно вплинуло б на платоспроможний попит населення й зокрема тих, чия середньомісячна заробітна плата не перевищує 1,5 прожиткового мінімуму. Установлення податкової соціальної пільги, що визначається розміром неоподаткованого мінімуму, передбачає реалізацію принципу, за яким податки мають сплачуватися лише з тієї частини доходів платника, що залишаються після забезпечення його основних потреб і його сім'ї. При цьому податкова соціальна пільга не може бути меншою від прожиткового мінімуму для будь-якого платника податку. Результати досліджень науковців показали, що реалізація податкових соціальних пільг суттєво не зменшуватиме сумарних надходжень од податку на фізичних осіб за умови, якщо поступово підвищуватиметься заробітна плата всіх працівників, оскільки основну питому вагу податкових надходжень забезпечуватимуть високооплачувані працівники [4, с. 21—28]. Шляхом перерозподільного податкового механізму можна буде нарошувати платоспроможний попит населення і підвищити заробітну плату низькооплачуваних категорій працівників через зміну величини податкової пільги. Варто зауважити, що в економічно розвинутих країнах прогресивне оподаткування доходів зокрема заробітної плати найманих працівників, сприяє суттєвому наповненню бюджету, що дозволяє державі ефективно виконувати соціальні функції.

Про те, що рівень оплати праці найманих працівників в Україні порівняно з економічно розвинутими країнами є суттєво заниженим, свідчать значні відмінності у розмірах погодинної оплати праці. Так, якщо година робочого часу в Німеччині дорівнювала 25, Японії — 16,4, Франції — 15,5, Південній Кореї — 7,5 доларів США [5, с. 81], то в Україні у 2007 р. — 1,5, що підтверджує незадовільний рівень оплати роботи працівників. Значною мірою це зумовлено недосконалими й не до кінця реалізованими реформами у сфері оплати праці. Адже нині підприємства самостійно регулюють рівень оплати праці (за винятком розміру мінімальної зарплати), тому відбувається необґрунтована міжгалузева диференціація розмірів зарплати. Водночас на більшості підприємств, установ, організацій недержавної форми

власності (далі — підприємств) коригування державою мінімальної заробітної плати не впливає на доходи найманих працівників. Суб'єкти господарювання недержавної форми власності нерідко використовують цей механізм для приховування доходів від оподаткування. Офіційно задекларована середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного штатного працівника по Україні у 2007 р. зросла в 4,3 разу порівняно з 2001 р. (становила 1351 грн), перевищуючи розмір мінімальної зарплати у 2,9 разу, прожиткового мінімуму — в 2,4 разу, які за цей період також збільшилися (прожитковий мінімум — в 1,7 разу, мінімальна зарплата — в 3,9 разу). Частка штатних працівників, які одержували середню заробітну плату, нижчу від встановленого прожиткового мінімуму, й належать до категорії бідних, зменшилася з 64,5 % у 2001 р. до 15,5 % — у 2007 р., тобто в 4,2 разу. Але індекс Кайтса у 2007 р. становив лише 34 %, тоді як в економічно розвинутих країнах він сягає 60 % (табл. 3).

Таблиця 3

ДИНАМІКА ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ПРОТЯГОМ 2001—2007 РОКІВ

(на кінець року)

Рік	СНЗП, грн	МЗП, грн	Індекс Кайтса, %	Відно- шення СНЗП до МЗП, разу	ПМ для праце- здатних осіб, грн	Відно- шення СНЗП до ПМ, разу
2001	311,1	118,0	37,9	2,6	331,1	0,9
2002	376,4	152,5	40,5	2,5	365,0	1,0
2003	462,3	186,7	40,4	2,5	365,0	1,3
2004	589,6	210,3	35,7	2,8	386,7	1,5
2005	806,2	300,3	37,2	2,7	453,0	1,8
2006	1041,0	332,0	31,9	3,1	505,0	2,1
2007	1351,0	460,0	34,0	2,9	568,0	2,4
2007/ 2001, разу	4,3	3,9	0,9	1,1	1,7	2,5

Примітка: Середньомісячна номінальна заробітна плата — СНЗП

Мінімальна заробітна плата — МЗП; Прожитковий мінімум — ПМ

Джерело: розраховано автором за даними офіційних вебсайтів Державного комітету статистики України [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

Однак інфляційні процеси знизили ефективність заходів із підвищення реальної зарплати, а відтак — мало вплинули на рівень життя населення.

Найбільше зростання заробітної плати в період з 2001 по 2007 рр. з-поміж видів економічної діяльності спостерігалось у сфері культури та розваг (у 6,1 разу), комунальних, індивідуальних послуг (5,2 разу), сільському і лісовому господарстві (у 4,9 разу), проте її розмір був значно меншим од середнього по Україні і змінювався в межах від 54,3 % (у сільському й лісовому господарстві) до 82,1 % (у сфері культури та розваг). Низький рівень оплати праці був характерний щодо працівників системи охорони здоров'я, надання соціальної допомоги, і в 2007 р. становив 64,5 % од середньої по Україні, системи освіти — 78,5 %, а галузі рибальства та риборозведення — 53,4 %. Водночас у фінансовій сфері, авіаційному транспорті розмір заробітної плати працівників перевищував середній по Україні більше, ніж удвічі. Високою була заробітна плата в працівників, які надавали додаткові транс-

портні послуги, здійснювали допоміжні операції (138,6 % порівняно із середньою), у працівників державного управління (137,1 %).

У результаті, у сільському господарстві, мисливстві, рибальстві та риборозведенні середня зарплата перевищувала прожитковий мінімум лише у 1,3 разу (мінімальну зарплату в 1,6 разу), у системі охорони здоров'я — в 1,5 разу (мінімальну зарплату в 1,9 разу), освіти — в 1,9 разу (мінімальну зарплату в 2,3 разу). Тому можна говорити, що в цих галузях економіки більшість працівників є малозабезпеченими, оскільки їхня зарплата нижча від 2 прожиткових мінімумів, що не забезпечує навіть її відтворювальної функції. Водночас працівників фінансової сфери, де середня номінальна заробітна плата в 4,9 разу більша прожиткового мінімуму (мінімальної зарплати в 6 разів), авіаційного транспорту — в 4,8 разу (мінімальної зарплати в 5,9 разу), державного управління — в 3,3 разу (мінімальної зарплати в 4 рази), можна віднести до середньозабезпечених. Їхні доходи виконують відтворювальну функцію, але нижчі від бюджету високого достатку (7 прожиткових мінімумів). У результаті, у 2007 р. відношення найбільшої середньої зарплати (у фінансовій сфері) до найменшої середньої зарплати (у рибальстві) становило 3,8 разу. Тобто оплата праці у галузевому розрізі характеризувалася суттєвими й необґрунтованими диспропорціями, не забезпечуючи при цьому належної диференціації за професійними, освітньо-кваліфікаційними показниками.

3-поміж адміністративних територій у 2007 р. найнижчий рівень заробітної плати порівняно із середньою по Україні був у Тернопільській (69,8 %), Волинській (75,0 %) Чернігівській (75,2 %), Херсонській (75,3 %), Вінницькій (76,1) областях, а найвищим — у м. Києві — 170,2 %, Донецькій (113,6 %), Дніпропетровській (107,7 %) областях, тобто промислових територіях. У м. Києві середня номінальна заробітна плата перевищила прожитковий мінімум у 2,3 разу, а мінімальну зарплату — у 2,8 разу, а в Тернопільській області (із зарплатою 943 грн) аналогічні показники, відповідно, дорівнювали 1,7 та 2,1 разу. Територіальна диференціація заробітної плати в основному зумовлена нинішньою економічною структурою, наявністю в окремих регіонах, особливо у західних, значної кількості низькооплачуваних робочих місць. Водночас у м. Києві, який є найбільш інвестиційно привабливим, з розвинутим великим, середнім і малим бізнесом, інноваційними робочими місцями та висококваліфікованого робочою силою, рівень заробітної плати високий.

Разом з тим, в Україні існує заборгованість із виплати заробітної платні. Хоча станом на 01. 01. 2008 р. заборгованість по Україні зменшилася порівняно із січнем 2001 р. в 7,4 разу, а в окремих областях ще більше (у Волинській — в 31,8 разу, Полтавській — 22,2 разу, Чернівецькій — 21,4 разу, Івано-Франківській — 20,6 разу), проте сума загальної заборгованості становила 668,7 млн грн. При цьому на Донецьку область припадало 25,3 %, Луганську — 11,6 %, Харківську — 8,3 %, АР Крим — 6,7 % від усієї суми заборгованості із виплати заробітної платні, у сумі вони становили більше половини. Враховуючи те, що заробітна плата для більшості найманих працівників — єдине джерело доходу, таке ставлення роботодавців, органів місцевої влади та профспілок до відтворення та розвитку робочої сили не можна вважати виправданим.

Отже, незважаючи на важливість прийнятих законодавчих актів щодо вдосконалення й забезпечення гідного рівня оплати праці найманих працівників, проблеми у цій сфері повністю не розв'язані, що виявляється в штучному її заниженні порівняно з реальною вартістю робочої сили. Питома вага оплати праці найманих працівників у структурі ВВП та в оперативних витратах не відповідає міжнародним стандартам і вимогам. Хоча в Україні простежується позитивна динаміка в доходах працівників — щороку зменшується розрив у зарплаті порівняно з іншими країнами, збільшується номінальна та реальна зарплати, однак вони значно відстають од європейських стандартів. Нинішній рівень оплати праці свідчить про його низьку відтворювальну функцію для більшості працівників в Україні за критерієм прожит-

кового мінімуму, оскільки середня номінальна заробітна платня у 2007 р. становила 2,4 прожиткового мінімуму, тоді, коли межа малозабезпеченості — 2 прожиткові мінімуми, а за європейськими стандартами гідна середня зарплата має дорівнювати не менше ніж 5 — 6 прожитковим мінімумам.

Не подолана необґрунтована диференціація щодо заробітної плати працівників за посадами, освітньо-кваліфікаційними рівнями. Існують значні міжгалузеві, галузеві розбіжності між максимальними й мінімальними заробітними платами працівників однакових професій, кваліфікацій. Недосконале податкове законодавство, особливо щодо оподаткування оплати праці найманих працівників не сприяє зниженню диференціації їхніх доходів. Недостатньо захищено права найманих працівників на своєчасне та в повному обсязі одержання заробітної плати тощо. Тому нині заробітна плата найманих працівників в Україні як економічна категорія не виконує своїх основних функцій — відтворювальної, регулюючої, стимулювальної, соціальної, — а майже 80 % населення України перебуває на межі бідності.

Низький рівень оплати праці не забезпечує належного надходження коштів до бюджету, а відтак — здійснення достатніх соціальних виплат.

До основних причин низького рівня заробітної плати працівників та наявності заборгованості можна віднести:

- скрутне фінансове становище, збитковість окремих підприємств виробничої сфери, недостатність обігових коштів, спад обсягів виробництва;
- моральну й фізичну зношеність основних фондів, невисокий рівень технологій, продуктивності праці, наявність надлишкової чисельності працівників;
- відсутність організації належного нормування праці, що негативно впливає на зв'язок заробітної плати з кінцевими результатами праці;
- необґрунтовану диференціацію заробітної платні працівників за галузями, посадами, освітньо-кваліфікаційними рівнями;
- недосконалу організацію системи державного та колективно-договірного регулювання оплати праці, соціального партнерства, особливо на локальному рівні;
- недосконалий механізм формування фондів оплати праці в бюджетній сфері, недостатність фінансування для підвищення мінімальної заробітної плати, ставок і посадових окладів, на індексацію заробітної плати.

Динаміка соціальної допомоги та соціальних трансфертів. Друге місце в структурі сукупних доходів населення України (як видно з табл. 2) припадає на соціальну допомогу та соціальні трансферти, зокрема у 2007 р. — 37,4 %. Про значну питому вагу в доходах населення соціальної допомоги, соціальних трансфертів свідчить той факт, що 2006 року вони досягали 90 %, а 2007 р. — 85,1 % заробітної плати, спричиняючи суттєве навантаження на працівників. Основну частину соціальної допомоги та соціальних трансфертів населення одержує за допомогою перерозподілу коштів через державний бюджет, значно меншу — через загальнообов'язкові державні соціальні страхові фонди. Державний бюджет як фінансовий план держави є головним централізованим фондом грошових ресурсів для задоволення найважливіших суспільних потреб. Доходи бюджету слугують базою для перерозподілу фінансових ресурсів на користь певних соціальних, демографічних груп, галузей, територій, державного регулювання соціально-економічного відтворення. Видатки є засобом формування фондів споживання і нагромадження, підтримки соціально незахищених верств населення, фінансового забезпечення систем освіти, охорони здоров'я, соціальної, екологічної сфер. Варто зауважити, що в економічно розвинутих країнах через бюджет розподіляється майже половина ВВП, зокрема за 2006 р. більше половини у Швеції (57,6 %), Данії (55,6 %), Фінляндії (52,3 %).

Хоч у 2007 р. надходження до державного бюджету України порівняно з 2001 р. збільшилися у 4 рази (видатки у 4,1 разу), однак вони не досягли й третини ВВП, що не дало можливості уряду належним чином захистити вразливі верстви насе-

лення й повною мірою виконати державні функції, зобов'язання щодо забезпечення гідного рівня оплати праці кваліфікованих працівників бюджетної сфери. Загальні видатки на соціальні потреби невеликі (зокрема, у 2007 р. видатки на охорону здоров'я становили 3,7 % ВВП, освіту — 6,2 %, соціальний захист і соціальне забезпечення — 6,8 %), особливо порівняно з економічно розвиненими країнами, тож немає підстав для згортання, чи «заморожування» соціальних програм, скорочення соціальних, оскільки такі обсяги фінансування не можуть стати причиною зростання інфляції.

Однією із форм зарезервованих доходів населення є загальнообов'язкове державне соціальне страхування в разі виникнення страхового випадку. Конституцією України (стаття 46) встановлено право громадян на соціальний захист, що передбачає їхнє забезпечення в разі повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, фонд якого формується за рахунок страхових внесків як самих громадян, так і підприємств, установ, організацій, бюджетних коштів та інших джерел соціального забезпечення. При цьому пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування певних категорій громадян, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий од прожиткового мінімуму.

З метою створення законодавчого підґрунтя для формування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, відповідно до вимог Європейського кодексу соціального забезпечення (1964 р.) та рекомендації МОП № 67, в Україні ухвалено Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 р. за № 1105 — XIV, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р. за № 1533 — III, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» од 18 січня 2001 р. за № 2240 — III, «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. за № 1058 — IV.

Аналіз використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами, пов'язаними з народженням та похованням, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності, показав, що видатки для населення протягом 2002—2007 рр. постійно зростали (за винятком Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності у 2007 р.) і становили, відповідно, 0,6—0,7 %; 1—1,4 % та 0,5 % ВВП (рис. 1).

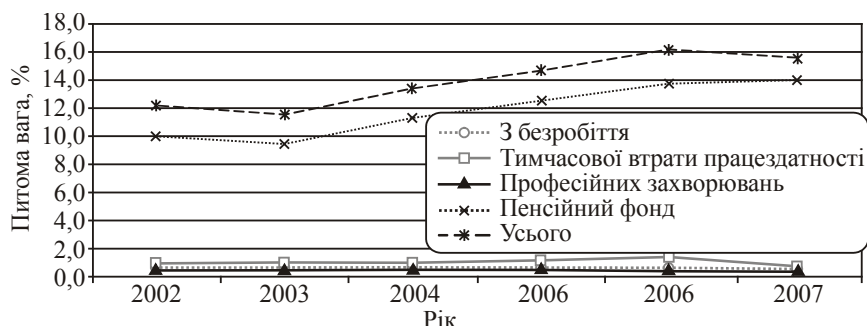

Рис. 1. Динаміка питомої ваги видатків у ВВП фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування з безробіття, з тимчасової втрати працездатності, професійних захворювань і Пенсійного фонду України протягом 2002—2007 років

Однаке розміри соціальних трансфертів, які фонди надають громадянам, не можна назвати достатніми. Зокрема, хоча середній розмір допомоги з безробіття у 2007 р. збільшився порівняно з 2001 р. майже вчетверо, але він становив 73,8 % мінімальної заробітної плати і лише 59,4 % — прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Цілком очевидно, що така допомога не витримує жодної «критики». Тому немає підстав вважати, що безробітні не хочуть працювати (за невеликими винятками) через те, що одержують допомогу, субсидію, на які не може прожити не лише сім'я, а й одна особа.

Щодо Пенсійного фонду України, то слід відзначити, що питома вага його видатків збільшилася з 10,1 % у 2002 р. до 14,0 % у структурі ВВП в 2007 р. При цьому середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебували на обліку в органах соціального захисту (за звітними даними Пенсійного фонду України), у 2007 р. порівняно з 2001 р. збільшився у 5,7 разу, зокрема: за віком — у 5,8 разу, за інвалідністю — у 4,6, у разі втрати годувальника — у 5,6 разу. Середній розмір пенсій, що одержували громадяни в 2007 р., лише на 16,4 % був вищим од прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб (411 грн), на 20 % — за віком і на 34,1 % — за вислугу років. Пенсія інвалідів III групи становила 67,6 % прожиткового мінімуму, інвалідів од нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань — 68,2 %, а соціальна пенсія — 77,0 % (табл. 4).

Таблиця 4

СЕРЕДНІЙ РОЗМІР МІСЯЧНОЇ ПЕНСІЇ ТА ЧИСЕЛЬНІСТЬ ПЕНСІОНЕРІВ

Рік	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебували на обліку в органах соціального захисту, грн				Чисельність пенсіонерів, млн осіб
	усього	у тому числі:			
		за віком	за інвалідністю	у разі втрати годувальника	
2001	83,7	85,2	94,5	61	14,4
2002	122,5	127,1	129,7	85,5	14,4
2003	136,6	141,8	142,4	95,9	14,4
2004	182,2	194,2	170,9	120,2	14,3
2005	316,2	323,8	305,2	262,9	14,1
2006	406,8	417,7	393,2	302,8	14
2007*	478,4	497,0	435,8	339,3	13,9
2007/2001, разу	5,7	5,8	4,6	5,6	1,0

Джерело: Офіційний вебсайт Державного комітету статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

Нинішні розміри соціальних трансфертів, на нашу думку, не можуть забезпечити гідного рівня життя цим категоріям громадян.

Пропозиції щодо підвищення доходів. Підвищення доходів населення України стане можливим за умови розроблення та реалізації ефективного механізму, що охоплюватиме економічні, фінансові, законодавчі, нормативно-правові, організаційні, інформаційні важелі для розв'язання завдань щодо:

- трансформації структури економіки, зростання обсягів виробництва продукції за рахунок запровадження новітньої техніки, технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних, підвищення продуктивності, якості праці;
- удосконалення законодавчого, нормативно-правового підґрунтя у сфері доходів різних категорій громадян (найманих працівників, безробітних, самозайнятих, пенсіонерів, студентів та ін.);

- збільшення питомої ваги оплати праці в структурі ВВП (до 65 %) та в операційних витратах;
- установлення економічно обґрунтованих ставок оподаткування підприємств, установ, організацій, запровадження прогресивного оподаткування доходів громадян, а також неоподаткованого мінімуму на рівні не менше 1,5 прожиткового мінімуму для найманих працівників;
- удосконалення механізму розподілу та перерозподілу бюджету;
- систематичного моніторингу динаміки, диференціації доходів різних категорій громадян, зокрема заробітної плати найманих працівників за видами економічної діяльності, за територіями для розроблення заходів щодо їх удосконалення тощо.

З метою розв'язання проблем у сфері оплати праці в Україні потрібно розробити й запровадити нову ідеологію, концепцію реформування. Її основою має бути перехід від визначення ціни праці як вартості засобів на особисте споживання до встановлення реальної ціни робочої сили як вартості засобів, необхідних для розширеного відтворення не лише самого працівника, а й і його сім'ї. Концепція має забезпечити реалізацію комплексу послідовних, взаємоузгоджених з іншими складовими реформування економіки заходів, зокрема інвестиційно-інноваційної, податкової, фінансово-кредитної, бюджетної політик, а також зміни в системі соціального страхування, соціального забезпечення, соціальної допомоги.

Література

1. Скрипник О. Якою має бути мінімальна зарплата в Україні // Праця і зарплата. — 2008. — № 11. — С. 5—7.
2. Матюх С. А. Аналіз впливу інфляційних процесів на формування рівня оплати праці в країнах ЄС та Україні // Вісник Хмельницького національного університету. — 2007. — № 5. — С. 179—183.
3. Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС) (Науковий звіт). — К.: Міжнародна організація праці, 2008. — 290 с.
4. Соколик М., Півень М. Сценарії та наслідки мінімальних стандартів у 2007—2009 рр. в Україні. — Україна: аспекти праці. — 2008. — № 1. — С. 21—28.
5. Куликов Г. Т. Мотивация наемных работников. — К.: ИЭ НАНУ, 2002. — 81 с.

Надійшла до редакції: 05.02.2009

УДК

О. В. Данніков, канд. екон. наук, доц.,
кафедри маркетингу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА СИСТЕМИ ВІДНОСИН НА ВІТЧИЗНЯНОМУ СТРАХОВОМУ РИНКУ НА ЗАСАДАХ КОНЦЕПЦІЇ ХОЛІСТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ

Досліджено питання вдосконалення й реалізації маркетингового підходу до взаємин виробників і споживачів страхових послуг з урахуванням сучасних тенденцій розвитку в умовах кризово-рецесійних явищ в економіці країни.

Ключові слова: інфраструктура страхового ринку, холістичний маркетинг, ефект інформаційної асиметрії, макромаркетингове середовище, модель страхового ринку.

Розвиток страхування в Україні стримується значною закритістю інформації про ринок і його учасників, чому сприяє відсутність виразних нормотворчих ініціатив щодо розв'язання зазначеної проблеми. За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, наразі лише близько 15 % страхових компаній готові ре-